

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію Яна Сікори
«Теоретичні і практичні основи підготовки тренерів праці до
підтримуваної зайнятості в Польщі», поданої на здобуття наукового
ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і
методика професійної освіти

З метою здійснення експертизи дисертації Я. Сікори нами було проаналізовано її зміст, а також автореферат й основні наукові праці дисертанта, видані в Україні і Республіці Польща. Узагальнені результати експертизи викладено у наступних положеннях.

Актуальність теми дослідження та зв'язок із планами відповідних галузей науки. Проблема подолання маргіналізації та соціальної ізоляції людей з особливими потребами, зокрема з легкими інтелектуальними порушеннями, є нині актуальною в усьому світі, в Європі, й, безумовно, в Республіці Польща й Україні. Ця проблема є ключовою у впровадженні політики соціальної справедливості, що забезпечує суспільну інклюзію осіб з особливими потребами у суспільне й виробниче середовище й уможливає залучення цієї категорії населення до суспільного життя, усталеної соціальної життєдіяльності, забезпечуючи комплексну реабілітацію для досягнення можливого рівня їхньої самостійності у професійній життєдіяльності. Важливим критерієм такої самостійності є відповідна професійна підготовка і певний рівень комунікативних компетентностей, що уможливають працевлаштування.

Ефективним способом допомоги особам з особливими потребами та іншим групам людей, які перебувають у несприятливій ситуації, і яким загрожує маргіналізація на ринку праці, є підтримувана зайнятість. Організацію підтримуваної зайнятості, зокрема її професійний супровід, здійснює тренер праці. Його завдання полягають у підготовці людини з легкими інтелектуальними порушеннями до працевлаштування на ринку праці, її підтримка на етапі професійної адаптації та співпраця з роботодавцем у процесі працевлаштування і створенні необхідних умов для їхньої трудової діяльності. Ефективне виконання визначених професійних завдань вимагає відповідної методичної й практичної підготовки тренера праці. У цьому контексті дослідження Яна Сікори є актуальним, а його результати прогностичними.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Структура дисертації є методологічно обґрунтованою. Чітко визначено компоненти, які є логічно взаємопов'язаними й спрямованими на досягнення ключової мети наукового пошуку. Дисертація і автореферат написанні й оформлені згідно з нормативними вимогами. Стиль викладу й аналізу проміжних і кінцевих результатів дослідження, наукових положень і висновків є обґрунтованим на теоретичному і методологічному рівнях.

У першому розділі «**Міждисциплінарний аналіз праці у життєдіяльності людини**» (С. 48-85) здійснено бібліографічний аналіз проблеми дослідницького пошуку; проведено дефінітивний аналіз феномена праці в міждисциплінарному контексті, визначено його сутнісні характеристики як антропологічної категорії; схарактеризовано стан дослідженості цієї проблеми у педагогіці праці та у професійній педагогіці; обґрунтовано важливість праці для осіб з легкими інтелектуальними порушеннями з метою забезпечення соціальної інклюзії та подолання маргіналізації й соціального виключення. Автор розкриває життєву необхідність праці для людей, яким загрожує соціальне виключення.

В організації праці осіб з легкими інтелектуальними порушеннями важливе значення має врахування автором моделі JD-R А. Баккера й Е. Демеронті. Відповідно до неї взаємозв'язок між вимогами до праці й трудових ресурсів передбачає досягнення певного рівня ефективності праці шляхом залучення трудових ресурсів, що виражаються у можливостях працівників, які необхідні для забезпечення відповідності трудовим вимогам та уможливлення їх реалізації і забезпечують досягнення визначених виробничих цілей.

У другому розділі «**Підтримувана зайнятість як сфера діяльності тренера праці**» (С. 86-147) обґрунтовано сутність поняття «соціальне виключення», схарактеризовано особливості дорослих у контексті ризику соціального виключення і маргіналізації, розкрито психопедагогічні основи підтримуваної зайнятості осіб з легкими інтелектуальними порушеннями, узагальнено правові аспекти протидії маргіналізації й соціального виключення, виявлено конструктивні ідеї зарубіжного досвіду підтримуваної зайнятості й розкрито їх значення.

Ефективна протидія соціальному виключенню вимагає здійснення багатовимірного аналізу ситуації осіб з легкими інтелектуальними порушеннями. Саме на базі такої цілеспрямованої і системної підтримки можна організувати ефективну підтримку таких людей. Така підтримка зазвичай здійснюється відповідно до соціальної політики, яка у розвинутих

країнах набирає форми політики соціальної єдності. Дисертант доводить, що нині важливим напрямом діяльності є перехід від пасивних моделей соціальних трансферів до активізації осіб, яким загрожує виключення. У випадку осіб з особливими потребами, у тому числі з легкими порушеннями інтелекту, таким способом є підтримувана зайнятість.

У третьому розділі **«Професійна діяльність тренера праці»** (С. 148-196) схарактеризовано основні функції й завдання тренера праці в реалізації концепції підтримуваної зайнятості; обґрунтовано педагогічні та організаційні засади його діяльності; розкрито професійні ролі, принципи й компетентнісний профіль професійної підготовки тренера праці.

У четвертому розділі **«Дорослі з особливими потребами як об'єкт опіки тренера праці»** (С. 197-261) проаналізовано статусні характеристики дорослих з особливими потребами у сучасному соціальному середовищі; схарактеризовано законодавчі та нормативно-правові положення щодо врегулювання їхньої професійної діяльності; розкрито сутність комунікативних компетентностей осіб з легкими інтелектуальними порушеннями; висвітлено правові основи працевлаштування осіб з інтелектуальними порушеннями на ринку праці.

У п'ятому розділі **«Аналіз стану середовища праці тренера праці»** (С. 262-301) методику організації експериментальної роботи; розкрито особливості пристосування виробничого середовища осіб з легкими інтелектуальними порушеннями, схарактеризовано комунікаційні маршрути для осіб з легкими інтелектуальними порушеннями у виробничому середовищі, узагальнено результати фокус-дослідження проблеми їхнього працевлаштування. Приділено увагу питанням пристосування виробничого середовища до потреб працівників з легкими інтелектуальними порушеннями належить, а також основним заходам, спрямованим на ефективну працю й професійну реабілітацію.

У шостому розділі **«Методичні рекомендації щодо професійної підготовки і діяльності тренерів праці для підтримуваної зайнятості»** (С. 305-365) викладено основні вимоги до адаптації виробничого середовища до потреб працівників з легкими інтелектуальними порушеннями, обґрунтовано зміст професійно-педагогічної підготовки тренерів праці до роботи з такими працівниками, розкрито методичні аспекти підготовки тренерів праці до підтримуваної зайнятості, схарактеризовано можливості використання результатів дослідження у професійно-педагогічній підготовці тренерів праці в сучасних умовах.

Наукова новизна дослідження Яна Сікори полягає в наступному: Дисертація характеризується належним рівнем наукової новизни:

вперше обґрунтовано теоретичні засади підготовки тренерів праці для підтримуваної зайнятості осіб з легкими порушеннями інтелектуального розвитку; узагальнено сутнісні характеристики поняття праця людини в контексті антропології, педагогіки праці та професійної педагогіки; здійснено цілісний аналіз проблеми підтримуваної зайнятості як сфери діяльності тренера праці; окреслено основні функції тренера праці, зумовлені його професійною діяльністю щодо підтримуваної зайнятості осіб з порушеннями інтелектуального розвитку; схарактеризовано компетентності тренера праці, пов'язані з професійною діяльністю щодо забезпечення підтримуваної зайнятості осіб з легкими інтелектуальними порушеннями; обґрунтовано й структуровано зміст професійно-педагогічної підготовки тренерів праці до потреб осіб з легкими інтелектуальними порушеннями; здійснено фокус-дослідження проблеми працевлаштування осіб з легкими інтелектуальними порушеннями та виявлено умови організації виробничого середовища на підприємствах;

Докторантом *уточнено* дидактичні положення щодо організації освітнього процесу і практичної підготовки тренерів праці для підтримуваної зайнятості;

Наголосимо також на важливості положень, які набули подальшого розвитку щодо теорії і методики підготовки тренерів праці для підтримуваної зайнятості, уточнення змісту основних дефініцій (підтримувана зайнятість, маргіналізація, суспільне виключення, легкі інтелектуальні порушення), а також поглиблено знання з педагогіки праці й порівняльної професійної педагогіки на основі випереджувального підходу до професійної підготовки тренерів праці в умовах неформальної освіти.

Нові факти, одержані здобувачем. Автором доведено, що в підготовці тренера до виконання професійно-педагогічних функцій необхідно враховувати багатоаспектний характер підтримуваної зайнятості в освітньому, економічному та політичному аспектах. Зокрема, заслуговує на увагу досить чітке визначення функцій та компетентностей тренера праці, пов'язаних з професійно-педагогічною діяльністю, спрямованою на забезпечення підтримуваної зайнятості осіб з легкими інтелектуальними порушеннями. Тренер праці має оволодіти компетентностями, характерними для вчителя – інструктора з практичного професійного навчання, особистого тренера, а у випадку бенефіціарів підтримуваної зайнятості з легкими порушеннями інтелекту – олігофренопедагога. Важливо використовувати у

професійній діяльності тренера праці положення андрагогіки, андрагогіки праці, що передбачає врахування особливостей дорослих осіб, професійного і соціального досвіду, можливостей особистісної самостійності та здатності до самовиховання. В основу діяльності тренера праці покладено стандарт підтримуваної зайнятості, розроблений Європейським Союзом підтримуваної зайнятості. Згідно з ним визначено п'ять етапів, що охоплюють залучення на кожному з них бенефіціара підтримуваної зайнятості; створення професійного профілю; пошук робочого місця; залучення роботодавців; підтримка на робочому місці і поза ним

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Методологічно обґрунтовано визначення мети, основних завдань і методів наукового пошуку. Об'єкт, предмет і завдання дослідження сформульовано методологічно грамотно з урахуванням специфіки унікального дослідницького професійно-педагогічного поля.

Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів і висновків зумовлена теоретико-методологічним підходом дослідника і застосування комплексу взаємопов'язаних методів наукового пошуку, що використовуються в міждисциплінарних дослідженнях з педагогіки праці і професійної педагогіки з великим науково-педагогічним і соціальним досвідом. Слід також підкреслити важливість. Одержані польським дослідником Яном Сікорою результати мають передусім наукове значення для розвитку субдисциплін педагогіки (педагогіки праці, професійної педагогіки). Вони переконливо доводять необхідність формування спільного дослідницького поля з фахівцями з соціології праці, медицини праці, психології праці.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів. Практичне використання результатів дослідження полягає в розробленні інструментарію для підтримки тренера праці у процесі формування виробничого середовища для потреб осіб з порушеннями інтелектуального розвитку. З урахуванням специфіки виробництва та організаційно-педагогічних завдань тренера праці підготовлено інструкції та контрольні списки, а також обґрунтовано комунікативну модель взаємодії роботодавців, тренерів, осіб з інтелектуальними порушеннями на підприємстві у відповідному виробничому середовищі. Запропоновано модельні рішення щодо комунікації у виробничому середовищі.

Заслужують на увагу положення щодо оновлення змісту професійно-педагогічної підготовки тренерів праці до потреб осіб з легкими

інтелектуальними порушеннями з урахуванням професійних функцій цих фахівців у сучасному суспільстві на основі досвіду республіки Польща. Автором доведено необхідність законодавчого врегулювання їхнього професійного статусу та включення цієї кваліфікації до Інтегрованої системи кваліфікацій, яка в Польщі є доповненням до Європейської рамки кваліфікацій.

У змісті автореферату відображено основні положення дисертації, їх викладено досить повно. Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в авторефераті, досить широко розкрито й обґрунтовано в рукописі дисертації. Поняттєво-термінологічний апарат наукового пошуку визначено й схарактеризовано з урахуванням специфіки педагогічного дослідження.

Впровадження результатів дослідження, здійсненого Я. Сікорою, підтверджується довідками п'яти університетів різних регіонів України.

Завершуючи цей аспект нашої експертизи дисертації, підкреслимо широкий спектр апробації результатів дослідження – на 49 науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах тощо. Проміжні та кінцеві результати дослідження висвітлено у 38 одноосібних публікаціях, серед яких: 4 монографії (польською і українською мовами); 12 статей у наукових фахових виданнях України; 13 статей у зарубіжних періодичних наукових виданнях; 9 публікацій у збірниках наукових праць, матеріалів всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій.

Повнота викладання результатів в опублікованих працях. Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, достатньо повно висвітлені в опублікованих працях здобувача, в Україні і Республіці Польща. Аналіз змісту публікацій, які розкривають науковий зміст дисертації, свідчить, що їм притаманний конкретний і ціннісний характер, вони чітко аргументовані, узагальнення результатів порівняльно-педагогічного дослідження здійснено на належному методологічному рівні.

На основі узагальнення результатів наукового пошуку, здійсненого Яном Сікорою, вивчення рукописів дисертації та автореферату, а також монографій, виданих польською та українською мовами та інших наукових і науково-методичних праць, ми дійшли висновку, що особистий науковий доробок дисертанта можна кваліфікувати як вагомий внесок у розвиток субдисциплін педагогічної науки.

Дискусійні положення, зауваження і побажання до змісту дисертації. Позитивно оцінюючи докторську дисертацію Яна Сікори, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження і побажання.

Додатки до дисертації Яна Сікори (с.431-511) мають як наукове, так і практичне значення. Наприклад, «Дидактична документація пілотної підготовки претендентів на посаду тренера праці» (додаток А); «Норми цивільного права у сфері дієздатності» (додаток Б) та інші. У зв'язку з цим привернемо увагу до того, що не всі додатки належним чином проаналізовано в тексті дисертації. В окремих з них немає посилань на джерело або «на конкретного автора» (додаток Р «Основний зміст рішень, передбачених у проєкті Закону про підтримувану діяльність»).

На нашу думку, доцільно було б розширити глосарій – словник основних понять (додаток С). Він охоплює лише 13 понять, хоча реально їх набагато більше, зокрема з психопедагогіки праці з особами, які мають легкі інтелектуальні порушення.

Джерельна база дослідження Яна Сікори є досить широкою, міждисциплінарною. В ній систематизовано літературні і документальні джерела (Республіка Польща та міжнародних організацій). На жаль, ми не побачили в джерельній базі фундаментальних енциклопедичних та інших видань (наприклад, «Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku» у семи томах, восьмий том – supplement), а також відомих праць польських і зарубіжних авторів із соціальної педагогіки.

До цього додамо, що не всі джерела оформлено відповідно до сучасних вимог (наприклад, Jan Pawel II. Encyklika Laborem Exreces та інші).

1. У вступі до дисертації автором сформульовано три основні суперечності, на розв'язання яких спрямовується науковий пошук. Здебільшого вони мають соціальне гуманістичне спрямування (стор. 34). Автор не скористався можливістю виявлення групи суперечностей, пов'язаних саме з педагогічним, навчально-виробничим процесом підготовки тренерів праці до підтримуваної зайнятості в Республіці Польща.

2. Схвалюючи результати аналізу проблеми праці у професійній педагогіці і педагогіці праці (с.77-87), зазначимо, що було б доцільно здійснити цей аналіз на міждисциплінарному рівні у контексті психології праці, психопедагогіки праці, соціології праці.

3. Заслуговеє позитивної оцінки підхід нашого польського дослідника до аналізу підтримуваної діяльності як сфери професійно-педагогічної діяльності тренера праці. Водночас зауважимо, що аспект психопедагогічної підтримки зайнятості осіб з особливими потребами (с.121-126) викладено надто лаконічно (переважно в міжнародному контексті). Напевно, варто було б зміст цього параграфа більше «педагогізувати», тобто розширити, схарактеризувавши особливості психопедагогічної підтримки

різних категорій таких осіб з урахуванням їхнього віку, попереднього досвіду, місця проживання (місто, сільська місцевість тощо).

4. Заслужують позитивної оцінки дослідницькі матеріали, викладені в третьому розділі. Вважаємо, що поглибленню і збагаченню їх змісту могло б сприяти розширення характеристики професійної ролі тренера праці (с.165-167), а також професійної підготовки тренера праці у контексті інклюзивної освіти (с.176-175).

5. Здійснений Яном Сікорою аналіз стану середовища праці тренера праці дає змогу простежити, які методи, техніки, технології та інструменти використовувалися дослідником. Зміст параграфів 5.2 і 5.3 є цікавим, оскільки спрямовується на об'єктивний аналіз пристосування виробничого середовища саме до праці дорослих з легкими інтелектуальними потребами. У зв'язку із цим виникає запитання: яку роль в цій справі відіграє тренер праці, як він має взаємодіяти з роботодавцями та керівниками відповідних цехів, ділянок та інших структурних підрозділів підприємств, де будуть працювати особи з легкими інтелектуальними порушеннями.

6. Докторант досить успішно проводить фокус-дослідження проблеми працевлаштування дорослих з легкими інтелектуальними потребами. Вважаємо за доцільне зазначити, що цінність результатів такого дослідження могла б підвищитись за умови використання лонгітюдного підходу.

7. Запропоновані автором рекомендації щодо професійної підготовки тренерів праці для підтримуваної діяльності є науково обгрунтованим завершенням цієї реабілітаційної праці.

8. Хоча не можна було не помітити недостатнього методологічного обгрунтування методичних принципів професійної і педагогічної підготовки тренерів праці для підтримуваної зайнятості.

9. Узагальнюючи результати здійсненої нами експертизи докторської (реабілітаційної) праці Яна Сікори, висловлюємо ще одне міркування. На нашу думку, в завершальній частині дисертації бракує авторського прогностичного бачення розвитку підтримуваної зайнятості відповідної категорії населення в нових соціально-економічних умовах, а також розширення і вдосконалення професійно-педагогічної діяльності тренера праці в умовах динамічних змін на ринку праці.

10. Додатки до дисертації Яна Сікори (с.431-511) мають як наукове, так і практичне значення. Наприклад, «Дидактична документація пілотної підготовки претендентів на посаду тренера праці» (додаток А); «Норми цивільного права у сфері дієздатності» (додаток Б) та інші. У зв'язку з цим

привернемо увагу до того, що не всі додатки належним чином проаналізовано в тексті дисертації. В окремих з них немає посилань на джерело або «на конкретного автора» (додаток Р «Основний зміст рішень, передбачених у проекті Закону про підтримувану діяльність»). На нашу думку, доцільно було б розширити глосарій – словник основних понять (додаток С). Він охоплює лише 13 понять, хоча реально їх набагато більше, зокрема з психопедагогіки праці з особами, які мають легкі інтелектуальні порушення. Джерельна база дослідження Яна Сікори є досить широкою, міждисциплінарною. В ній систематизовано літературні і документальні джерела (Республіка Польща та міжнародних організацій). На жаль, ми не побачили в джерельній базі фундаментальних енциклопедичних та інших видань (наприклад, «Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku» у семи томах, восьмий том – suplement), а також відомих праць польських і зарубіжних авторів із соціальної педагогіки. До цього додамо, що не всі джерела оформлено відповідно до сучасних вимог (наприклад, Jan Pawel II. Encyklika Laborem Exrensces та інші).

Висловлені побажання і зауваження здебільшого є не впливають на загальну позитивну оцінку результатів міждисциплінарного наукового пошуку, здійсненого Яном Сікорою. Рецензована дисертація є самостійно виконаною фундаментальною науковою працею, що має важливе соціально-культурне й освітньо-педагогічне й економічне значення. Узагальнені результати цього дослідження мають незаперечну наукову новизну, теоретичне і практичне значення і є важливими для поетапної реалізації вимог важливих міжнародних документів, як Хартія основних прав Європейського Союзу (2012), Директива Ради Європи від 12 червня 1989 року про запровадження заходів щодо заохочення поліпшення безпеки та охорони праці працівників, Директива Ради Європи від 27 листопада 2000 року, що встановлює загальні рамки для рівного ставлення до роботи та зайнятості, Регламент (ЄС) № 1296/2013 Європейського Парламенту та Ради Європи від 11 грудня 2013 року про Програму Європейського Союзу з питань зайнятості та соціальних інновацій ("EaSI") та інших.

Загальний висновок: актуальність дослідження, належний теоретико-методологічний рівень, аргументованість і вірогідність одержаних результатів, висновків і науково-методичних рекомендацій, наукова новизна і теоретичне значення, належний рівень дослідницької культури, наукова об'єктивність в узагальненні дослідницьких матеріалів, а також зміст і структурування рукописів дисертації й автореферату дають підстави стверджувати, що наукова праця «Теоретичні і практичні основи підготовки тренерів праці до підтримуваної зайнятості в Польщі» відповідає вимогам «Порядку

присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за № 656 від 19.08.2015 р. та за № 1159 від 30.12.2015 р.), а її автор – громадянин Республіки Польща Ян Сікора заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Кваліфікуємо автора докторської дисертації, що рецензується, як талановитого, методологічно зрілого, соціально відповідального вченого-педагога, результати досліджень якого є вагомим внеском у вирішення надзвичайно важливої, складної міждисциплінарної проблеми підтримуваної зайнятості, спрямованої на надання науково обґрунтованої допомоги особам підтримки особам з особливим потребами та іншим групам виключених осіб з метою їх забезпечення та отримання оплачуваної зайнятості на відкритому ринку праці.

Офіційний опонент –

доктор педагогічних наук, академік, професор,
дійсний член НАПН України,
академік-секретар Відділення професійної
освіти і освіти дорослих
Національної академії педагогічних
наук України

Н. Г. Ничкало
Н. Г. Ничкало

9 грудня 2020 р.
м. Київ

Електронний підпис
стверджую
Начальник загального відділу
Національної академії педагогічних
наук України